

betrof, verschoof het hoofdaccent steeds meer van bescherming tegen de waterwolf naar het terugdringen van verontreiniging van het oppervlaktewater. Deze ontwikkeling kreeg haar beslag in de wet verontreiniging oppervlaktewater van 1969. Deze bracht de verantwoordelijkheid voor de waterkwaliteit uiteindelijk 'stevig in handen' van het hoogheemraadschap, ondanks tegenstribbelen van de grote gemeenten in en om Delfland. (9)

Eén van die gemeenten was Rotterdam, waarmee Delfland vanouds veel bemoeienis had, omdat de Schieboezem, zeer belangrijk voor de watervoorziening en -afvoer van Rotterdam en Schiedam, eeuwenlang gedeeltelijk onder Delfland ressorteerde. Voor het overige viel hij onder het hoogheemraadschap van Schieland. Deze deling moest wel tot problemen leiden, die uitvoerig in dit boek worden beschreven. Zij werden pas in principe opgelost toen de provincie in 1921 bepaalde dat de gehele Schieboezem in het vervolg onder Delfland zou ressorteren.

Naarmate het hoogheemraadschap meer en meer bewaking van de kwaliteit van het oppervlaktewater tot kerntaak kreeg, werd zijn aandacht gericht op één der hoofdindustrieën in zijn zetelplaats: Gist-Brocades, dat verantwoordelijk was voor het overgrote deel van de 'vuillast' uit Delft en omgeving. In hoofdstuk 8, dat niet ten onrechte de titel draagt 'Zorgen, zorgen en nog eens zorgen' vindt men onder meer beschreven hoe voor de daarmee gepaard gaande problemen een oplossing werd bereikt. De aanvaarding van de wet op de territoriale wateren (1984) maakte lozing in zee zonder voorafgaande zuivering te duur. Daarom wordt vanaf februari 1989 het afvalwater van de Delftse chemiereus geloosd via de oorspronkelijk gemeentelijke zuiveringsinstallatie op het Haagse Houtrust, die al eerder, in 1981, aan Delfland was overgedragen.

Delfland is, gelukkig, nog niet geheel verstedelijkt en de landbouw, zeker de glastuinbouw, is er nog steeds van groot economisch belang. Bestrijding van verzilting is dan ook een voorwerp van bijzondere zorg. Na veel discussie, besproken in hoofdstuk 6, werd in 1981 besloten om voorzieningen te treffen voor het inlaten van zoet water uit het Haringvliet, dat als gevolg van de Deltawerken een zoetwaterbekken was geworden.

Van den Noort confronteert ons met een boeiend stuk waterschapsgeschiedenis. Uit de degelijke annotatie blijkt dat zijn relaas uitstekend onderbouwd is. De duidelijke kaartjes vormen een onmisbare aanvulling op de tekst, zeker voor degenen die het gebied van het hoogheemraadschap niet zo goed kennen.

De betekenis van het entrefilet 'de buurmannen' op pagina's 162-163 is mij onduidelijk. Ik had het graag geruimd voor een overzicht van organisatie en werkwijze van het hoogheemraadschap (wat kan er bijvoorbeeld worden medegedeeld over de onder meer op pagina 131 genoemde 'verenigde vergadering'?). Zo'n overzicht is het enige dat ik in dit boek gemist heb.

Ph. M. Bosscher

M. van der Linde, *Het visioen van Eijkman. Dr. J. Eijkman, de Amsterdamse maatschappij voor jongemannen en de vernieuwing van Nederland 1892-1945* (Passage reeks XXII; Hilversum: Verloren, 2003, 457 blz., €30,-, ISBN 90 6550 764 7).

Maarten van der Linde, de auteur van *Het visioen van Eijkman*, is sinds 1975 werkzaam als docent geschiedenis aan de Hogeschool De Horst in Driebergen. Van der Linde heeft over De Horst een gedenkboek geschreven. In 1995 promoveerde hij op het omvangrijke *Werkelijk ik kan alles. Werkers in kerkelijke arbeid in de Nederlandse Hervormde Kerk*, een onderzoek

waarin De Horst ook weer een belangrijke rol speelde. De opleiding van de 'kerkelijke werkers' werd verzorgd door het instituut Kerk en Wereld aan De Horst. Een van de oprichters van Kerk en Wereld was dr. Jo Eijkman, het onderwerp van het huidige boek van Van der Linde. Wie deze reeks publicaties overziet krijgt de indruk dat Maarten van der Linde tot het type historicus behoort dat zijn onderwerpen dicht bij huis, om niet te zeggen in eigen kring zoekt. Het onderzoeken van de eigen achtergrond is natuurlijk alleszins gelegitimeerd, en zelfs een wezenlijke functie van geschiedschrijving (nationale geschiedschrijving doet tenslotte niet anders), maar als de persoonlijke verwevenheid met het onderwerp al te groot is, kan dat ten koste gaan van de nodige kritische afstandelijkheid. In *Het visioen van Eijkman* heeft Van der Linde deze valkuil niet helemaal weten te vermijden: een kritische evaluatie van Eijkman of van de zaken waar hij in zijn leven voor gestaan heeft, zal men in het boek niet aantreffen. Erg storend is dat overigens niet (behalve misschien ten aanzien van het slothoofdstuk): Van der Linde heeft voor zijn studie een bewonderenswaardige hoeveelheid materiaal bijeengebracht, en weet dat op een uitermate onderhoudende en goed gestructureerde wijze te presenteren.

De keuze om Jo Eijkman tot het middelpunt van een monografie te maken, mag een gouden greep heten. Via Eijkman wordt niet alleen een beeld geschetst van het wel en wee van de AMVJ, de Amsterdamse maatschappij voor jongemannen, maar er wordt tevens een fascinerend doorkijkje gegeven op het maatschappelijke leven in het interbellum. De AMVJ, door Eijkman opgericht in 1918 en gemodelleerd naar het voorbeeld van het Amerikaanse YMCA, was een zelfs naar huidige maatstaven grote en uiterst professioneel opgezette jongerenorganisatie. De AMVJ had zich geen gering doel gesteld, namelijk: 'de harmonische, dat is de geestelijke, verstandelijke, lichamelijke ontwikkeling van jongemannen [te bevorderen], om aldus te werken aan de culturele ontwikkeling van het Nederlandse volk.' Na lezing van het boek heeft men de indruk dat dit niet bij holle frasen is gebleven, alhoewel men zich kan afvragen of het laatste deel van de *mission statement* eveneens gerealiseerd werd.

De Maatschappij kwam voort uit het prille protestants-christelijke jongerenwerk. Een van de vernieuwende aspecten van de AMVJ was dat die christelijke achtergrond niet bijzonder veel nadruk kreeg, zonder dat deze daardoor zodanig verwaterde dat de AMVJ een 'algemene' vereniging werd. Voor de leden 'wenschte men geen onderscheid te maken tussen christenen en paganisten: alle jongemannen, van welke belijdenis, kerk of richting ook, zijn van harte welkom.' Alleen van de kaderleden werd geëist dat zij christelijk (dat is protestants) geïnspireerd waren. Maar de hele doelstelling was vrijzinnig in die zin, dat het er uitdrukkelijk niet om ging met de activiteiten onder de jongemannen zieltjes te winnen voor de kerk, maar hen hoogstens door het goede (dat is christelijke) voorbeeld enig houvast in het leven te geven. De AMVJ richtte zich ook op de massa-jongeren (veelal employés bij banken, verzekeringen, enz.), en had een veel minder gesloten en elitair karakter dan de AJC, waar men veel meer met gelijkgezinden onder elkaar was. Er ontstond in de jaren dertig overigens een toenadering tussen de AMVJ en de AJC, en Eijkman heeft directe invloed gehad op het feit dat Vorrink zijn socialisme meer christelijk ging invullen.

Een van de vele prestaties van Eijkman, die een onvermoeibaar en succesvol organisator was met een uitgebreid maatschappelijk netwerk, was dat hij het voor elkaar wist te krijgen dat er aan de Leidsche Bosjes (grenzend aan het Leidseplein) in Amsterdam een groot nieuw gebouwencomplex voor de AMVJ werd gerealiseerd. Het complex (dat net voor de Olympische Spelen van 1928 gereed kwam) had een uitgebreide, uiterst moderne sportaccommodatie, waaronder een gymnastiekzaal, een biljartzaal, een kegelbaan en een zwembad (waarin Johnny Weismuller tijdens de Spelen nog trainde). Verder was er een restaurant en hotelaccommodatie van 167 bedden, en werden er appartementen aan jongeren verhuurd.

Van der Linden karakteriseert de AMVJ als een 'laboratorium van de doorbraak', hetgeen hij adstrueert aan de hand van vier centrale uitgangspunten van Eijkman. 1) Eijkmans streven was de jeugdbeweging uit haar isolement te halen door deze consequent dienstverlenend te maken, en niet tot een instrument te maken om het christelijk geloof, een socialistische ideologie of politieke uitgangspunten uit te dragen. 2) Ze moest zich bovendien richten op de gehele, met name de niet-georganiseerde jeugd. Naast culturele en educatieve activiteiten werd dan ook veel aandacht aan sport besteed (de AMVJ-sportverenigingen floreren tot op de dag van vandaag). 3) De AMVJ bood op die wijze volgens Eijkman een model voor hoe in de rest van de samenleving het verzuilde denken en de maatschappelijke verdeeldheid doorbroken konden worden. 4) Het christelijke geloof was hierbij inspiratiebron. Eijkman en zijn omgeving waren daarbij met name geïnspireerd door de ideeën van de Duitse theoloog Karl Barth. Barth werd een goede vriend van Eijkman. Tijdens de crisisjaren ontplooidde Eijkman een scala aan initiatieven om de nood onder jonge werklozen te lenigen, waarbij hij zijn vleugels breed uitsloeg en zelfs in Nederlands-Indië in korte tijd tal van projecten van de grond wist te krijgen. In de oorlogstijd volgen dan nog een aantal bijzondere boeiende episodes: het conflict met de Nederlandse Unie en zijn verblijf in het gijzelaarskamp Buchenwald. Begin 1945 overleed Eijkman op 52-jarige leeftijd. Hij schaarde zich daarbij in het illustere gezelschap van mensen van wie men zich wel altijd zal blijven afvragen op welke wijze ze hun stempel zouden hebben gedrukt op de naoorlogse jaren. Ook Van der Linden werpt deze vraag op, zij het schoorvoetend. In een kort slothoofdstuk wordt de doorwerking van de ideeën van Eijkman geschetst. Hier nu had ik graag gezien dat Van der Linden ook zijn eigen vleugels wat breder had uitgeslagen door 'het visoen van Eijkman' in een wat ruimer sociologisch kader te plaatsen en mogelijk zelfs verbanden met hedendaagse ontwikkelingen te leggen. Want in zijn detailrijkdom maakt zijn studie zeer tastbaar welk een vitale rol 'het maatschappelijke middenveld' in de vooroorlogse jaren heeft gespeeld. Een vraag die onwillekeurig na lezing opkomt is hoe het in de huidige (postmoderne) tijd met datzelfde middenveld gesteld is — is het inderdaad in vergelijking met de beschreven periode ernstig geërodeerd? —, en: is een krachtig middenveld wel mogelijk zonder de 'visionaire' inspiratie en gedrevenheid waarover Eijkman en ook figuren als Vorrink beschikten? Mogelijk dat Van der Linden er — geheel in de geest van Eijkman — bewust van heeft afgezien al te expliciete conclusies te trekken over dit soort zaken omdat hij vindt dat de hedendaagse lezer zelf maar moet beslissen of hij het boek ook als spiegel wil gebruiken.

Frans Ruiter

J. Huige, *Chris Mol 1892-1979. Van Brabantse dorpsdokter tot nationaal gezondheidspionier* (Dissertatie Universiteit van Tilburg 2004; Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland. Derde reeks XXII; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 2004, 432 blz., ISBN 90 70641 73 9).

Deze dissertatie, waarop de schrijver op 18 juni 2004 in Tilburg promoveerde (promotoren de professoren A. J. Bijsterveld en K. Veraghtert), gaat over een Brabantse huisarts en sociaal geneeskundige die tevens bestuurder en organisator was, een tot voor kort zeldzame combinatie van eigenschappen. Jan J. C. Huige (1946) studeerde sociologie in Tilburg en was dertig jaar lang werkzaam in de gezondheidszorg en dan met name in de sector voorlichting en opvoeding. Chris Mol werd in 1892 in het dorpje De Heen (bij Steenberghe in westelijk Noord-Brabant) geboren als zoon van een onderwijzer. Doordat zijn vader een in materieel opzicht voordelig